

УДК 327+351.746.1(477+(470+571))

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ КООРДИНАТАХ.

Андрєєва О.М.,*к.політ.н., доцент кафедри Міжнародна інформація Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Стаття посвячена виділенню и аналізу структурних аспектов національної безпеки України: державно-політичній, соціально-економічній, національно-культурній, екологічній и інформаційній с точки зору описання основних угроз військово-політичній безпеки України с определением путей их уменьшения.

The article is devoted to the allocation and the analysis of structural aspects of national security of Ukraine: state-political, social and economic, national-cultural, ecological and informational from the point of view of the description of the basic threats of military-political security of Ukraine with definition of ways of their reduction.

Стаття присвячена виділенню та аналізу структурних аспектів національної безпеки України: державно-політичній, соціально-економічній, національно-культурній, екологічній, інформаційній з точки зору опису основних загроз військово-політичній безпеки України з визначенням шляхів їх зменшення.

Ключові слова: національна безпека, загрози, державно-політична складова національної безпеки, соціально-економічна складова національної безпеки, національно-культурна складова національної безпеки, екологічна складова національної безпеки, інформаційна складова національної безпеки, військово-політична складова національної безпеки.

Політична обстановка в світі на початку ХХІ століття, взагалом та її військова складова, зокрема, формується під впливом швидкоплинних змін, що відбуваються в системі міжнародних відносин, і визначається як активізацією інтеграційних процесів на глобальному та регіональному рівнях, з одного боку, так і зростанням суперництва між світовими і регіональними центрами сили за збереження та посилення свого впливу на перебіг розвитку цих відносин з іншого боку.

Міжнародний тероризм, загроза проведення нових широкомасштабних терористичних акцій із застосуванням компонентів зброї масового ураження, незаконне її розповсюдження, торгівля наркотиками та організована злочинність, що пустили глибоке коріння і набули загрозливих форм для міжнародної, регіональної та національної безпеки з непередбачуваними наслідками, гостро поставили перед міжнародною спільнотою і кожною країною проблему проведення ефективної оборонної політики, як головної складової національної безпеки.

Оборонна політика формується на основі загальної політики держави і пов'язана, насамперед, зі створенням, розвитком і використанням воєнної організації та підготовкою і застосуванням заходів збройної боротьби, спрямованих

прямо чи опосередковано на захист суверенітету держави та її територіальної цілісності.

З урахуванням загальноприйнятого розуміння системи національної безпеки вважається за доцільне виділити наступні її структурні аспекти [1]: (а) державно-політичний, що полягає у забезпеченні територіальної цілісності України, недоторканості її кордонів, внутрішніх і міжнародних інтересів Української держави та її впливу на світовій арені, захисту державно-політичного ладу від спроб ліквідувати чи змінити його неконституційними методами, прав та свобод громадян, виживання у випадках катастроф, стихійного лиха та мінімізації їх наслідків; (б) соціально-економічний, що гарантує сталість соціально-економічної системи держави, вдосконалення структури народного господарства, захищеність його від зовнішніх та внутрішніх загроз, подолання кризових явищ в економіці і соціальній сфері; (в) національно-культурний, що забезпечує погодження інтересів української нації та інших національностей, які проживають на території України, запобігання конфліктам і ворожнечі на національному ґрунті, реалізацію демографічної і міграційної політики як засобу гармонізації національних і соціальних відносин, відродження та примноження національної духовної і матеріальної культури народу, підвищення рівня його освіти; (г) екологічний, що створює механізми для запобігання деградації і

оздоровлення навколишнього середовища, піклування про здоров'я народу, формування соціально-правових та економічних умов, що виключали б завдання збитків навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їх державних структур, підприємців та окремих громадян; (д) інформаційний зумовлений насамперед тим, що сучасний світ рухається до глобального інформаційного суспільства. І будь-яка країна, що своєчасно та енергійно не відреагує на інформаційні виклики цього новітнього світу, буде приреченою реагувати на них «навздогін», навряд чи розраховуючи на повноцінну реалізацію власних національних інтересів.

Розглядаючи державно-політичний аспект національної безпеки України, можна констатувати, що він гарантується передусім створенням і забезпеченням чіткого функціонування власних державно-політичних інститутів. Утвердження самостійної державності з усіма притаманними їй ознаками слід розглядати як вищу форму самовизначення української нації. При цьому на державно-політичні органи України покладені обов'язки по забезпеченню захисту її державного суверенітету, конституційного ладу, цілісності та неухкоженості її території, демографічного, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, базових національних інтересів, прав і свобод громадян від протиправних посягань з боку як зовнішніх сил, так і внутрішніх організацій, груп та осіб.

Зміцнення національної безпеки має бути справою всіх державно-політичних органів незалежно від основного напрямку їх діяльності. Функціонування державно-політичних органів повинно охоплювати усю вертикаль життєво важливих інтересів та потреб України: від загального рівня – до рівня окремого громадянина, що є найбільш вразливим елементом соціальної системи.

При чому, гарантії національної безпеки у державно-політичному аспекті мають тріальний характер: цілісності особистісного, нормативно-правового та організаційного аспектів забезпечення безпеки в державі.

В особистістному аспекті відбувається повсякденна суспільна і виробнича діяльність окремої особи, небайдужо до питань безпеки й добробуту держави, громадянином якої він себе вважає. Другу площину гарантування безпеки на всіх рівнях ієрархічної структури суспільства можна умовно

визначити як нормативно-правову, маючи на увазі Конституцію держави, сукупність законів і підзаконних актів, якими передбачається захист особи, держави, суспільства загалом, державних і суспільних інститутів та регулюється діяльність суб'єктів національної безпеки. Третя складова – інституціональна (організаційна), що представлена органами та установами, що їх формує суспільство на державному і громадському рівні для організації, керівництва й діяльності щодо запровадження та забезпечення національної безпеки. Їх сукупність і утворює інституціональний аспект системи національної безпеки.

Усталеною традицією для будь-якої цивілізованої держави, але новим для незалежної України, є прагнення до забезпечення територіальної цілісності, недоторканості кордонів як найважливіших передумов безпечного існування і вільного саморозвитку народу України. Вирішення пов'язаних з цим завдань покладається на: збройні сили, що є гарантом від загрози вторгнення з боку іноземних держав, головним чинником, що уможливорює протидію намірам його здійснення як засобу політичного та іншого тиску ззовні; службу безпеки, яка вирішує ті ж самі завдання специфічними методами; органи внутрішніх справ, підпорядковані їм військові частини; відомства, що здійснюють дипломатичну та зовнішньоекономічну діяльність, тобто реалізують зовнішній аспект національної безпеки держави невійськовими засобами.

Визначення місця та масштабів поточних і перспективних дій державних інститутів національної безпеки України можливе лише за умови ретельного визначення джерел загроз та їх рівня. Детальне пророблення пов'язаних з цим питань повинно здійснюватися у межах спеціалізованих доктрин: зовнішньополітичної, воєнно-політичної, розвідувальної, внутрішньої безпеки, що мають об'єднуватися в єдиному несуперечливому комплексі загальної доктрини державної безпеки України.

Усвідомлення того факту, що джерелом загрози може бути дисбаланс у державі на користь традиційних структур держбезпеки, повинно привести до створення у політичній структурі національної безпеки системи важелів і противаг. Наявність такої системи уможливорює виконання загальнодержавними та спеціалізованими органами національної безпеки функції перспективного та оперативного підтримання оптимального у даний момент та стабільного у майбутньому рівня національної безпеки.

В умовах нагальної потреби переходу України до інформаційного суспільства у державно-політичному аспекті національної

безпеки набуває особливого значення розробка питання інформаційної безпеки, що є реакцією на інформаційні загрози, у тому числі на проведення інформаційних війн, блокад, дезінформацій щодо державних та національних інтересів України, а також позбавлення імовірного супротивника від доступу до життєво важливих інформаційних ресурсів і можливостей розбудови його інформаційних систем (зокрема пов'язаних з науково-технічним розвитком), проведення пропагандистських акцій, скерованих проти політичної дезорієнтації населення тощо [2].

Детальний аналіз інформаційного аспекту військово-політичної безпеки дає нам змогу говорити про те, що інформаційна безпека тісно пов'язана з національною, регіональною та глобальною безпекою, але особливо актуальними питання інформаційної безпеки та її нормативно-правового регулювання є для пострадянських країн, громадяни яких після тривалої ізоляції у закритому суспільстві зустрілися з раніше невідомими їм викликами сучасного світового інформаційного простору. Причому не лише позитивними, а й негативними. На тлі несформованого «інформаційного імунітету» такі негативні чинники часто-густо створюють «непрозорі» (зрозумілі лише експертам у відповідних галузях) загрози маніпулювання індивідуальною і масовою свідомістю [3].

Варто також зауважити, що пострадянські країни виступають поки що в ролі не стільки суб'єктів, скільки об'єктів інформаційних впливів через відставання у сфері сучасних інформаційних технологій, без подолання якого неможливе не тільки їхнє входження до постіндустріальних (інформаційних) суспільств, а й ефективний захист власних інформаційних ресурсів. Подолання такого відставання ускладнюється тим, що більш розвинуті країни роблять усе можливе для швидкого «відпливу мізків» із пострадянських країн (з Україною включно). Це засвідчують, зокрема, плани деяких європейських та американських інформаційно-технологічних компаній щодо розширення діяльності своїх філій в Україні для залучення талановитих програмістів та інших фахівців.

Втім, годі шукати якихось зловмисників та дивуватись непривабливій ситуації, що склалася. Щоб подолати відставання у галузі інформаційних технологій, слід надати нових імпульсів діяльності (свого часу однієї з провідних) української наукової

школи у сферах кібернетики та інформатики, розвивати передові високі технології, відроджувати електронну промисловість тощо. Адже загрози інформаційно-технологічній безпеці України склалися насамперед через хронічне недофінансування науково-технічних розробок (НТР). Причому йдеться не стільки про абсолютні, скільки про відносні показники витрат, тобто про наше невміння (або небажання) розпорядитися й без того надто обмеженими коштами заради забезпечення власного майбутнього. За даними Держкомстату, питома вага витрат на фінансування НТР в Україні у 1999 році становила лише 1,22% від ВВП (Японія – 3%; Німеччина – 2,8%; США – 2,75%; Швеція – 2,6%; Франція – 2,4%) [4]. Частка ж державного фінансування НТР в Україні (0,34% від ВВП) є у п'ять разів меншою, ніж відповідний мінімальний показник розвинутих країн. Абсолютний показник обсягу фінансування НТР (із розрахунку на душу населення) в Україні не перевищує 11 дол. США, що у 20–50 разів менше, ніж аналогічний показник розвинутих країн, та удвічі нижчий, ніж у РФ. Хронічний дефіцит фінансових ресурсів призводить не лише до відпливу спеціалістів вищої кваліфікації, а й до скорочення кількості зразків нової техніки (в останні чотири роки щорічне зменшення становило майже 20%), падіння їх технічного рівня тощо [5].

Не відповідає викликам сьогодення і нормативна база інформаційних правовідносин в Україні. Отже, є об'єктивна потреба в активному державно-правовому регулюванні науково-технологічної та інформаційної діяльності й у відверненні інформаційних загроз, тобто в опрацюванні такого національного законодавства, що відповідає б нормам міжнародного права, але водночас ефективно захищало власні українські національні інтереси.

Не слід забувати про важливі внутрішні аспекти інформаційної безпеки, пов'язані з належною прозорістю інформації, особливо важливою в умовах владно-адміністративного та господарчого реформування. Варто зауважити, що пересічний громадянин України, щоб вийти з так званої «тіні» (як відомо, так змушений функціонувати майже кожен другий) та стати законотворчим платником податків, має цілком усвідомити, що бюджетні кошти державою не розтринькуються, а владні структури усіх рівнів працюють задля підтримки та захисту його власних інтересів.

Слід визнати, що в Україні в останні роки вкрай розладналися механізми обміну інформацією між державою і суспільством та між суспільством і приватними мас-медіа, наслідком чого стала горезвісна війна всіх

проти всіх. І, навіть, спроби українського уряду по майже насильницькому впровадженню ідеї електронного урядування, основим концептом якої є масова інформаційно-технічна свідомість населення та усунення проявів корупції на теренах держави (навіть чи в «єдиному вікні» буде щілина для «барашка в папірці») не принесли бажаного успіху: по українській давній традиції все нове це гарно забуте старе, і зараз ця ідея знаходиться на стадії забування та старіння.

Особлива увага нині зосереджена на складних відносинах, що мають місце у медіасфері між Україною та Росією. Інформаційна взаємодія країн через низку об'єктивних та суб'єктивних причин є надмірно асиметричною, що, зазвичай, виправдовується російською стороною потребою у збереженні єдиного інформаційного простору і своєї домінуючої ролі в ньому. Насправді ж, подібне «єднання» призводить до того, що важелі впливу активно використовуються для нав'язування українському суспільству та його політичним і економічним елітам власного бачення процесів, що відбуваються в Україні, її внутрішньої та зовнішньої політики. Звичайно, керуючись при цьому власними національними інтересами, що далеко не завжди збігаються з українськими. Україна ж не має змоги адекватно відповісти. Ситуацію погіршує й те, що інформаційний рух у напрямі від України до Росії нерідко визначають надто емоційні оцінки українських радикалів включно з російськими діячами руху на захист «співвітчизників», що охоче тиражує та використовує для роздмухування антиукраїнських настроїв певна частина російського політичного «бомонду». При цьому поміркована та виважена українська позиція у російських ЗМІ майже відсутня, бо навіть наявні в Україні інформаційні ресурси використовуються з цією метою недостатньо.

Тут слід наголосити на тому, що будь-які спроби захищати «суверенну інформаційну територію» за умов розвиненості сучасних засобів глобальних масових комунікацій приречені на невдачу (не в останню чергу саме подібні спроби й стали однією з причин краху Радянського Союзу). Інформаційна безпека – це той особливий випадок, коли найліпшим способом оборони є наступ. Бо ефективно її забезпечити в умовах сучасного світу може лише та держава, що вдається до активної цивілізованої інформаційної експансії, тобто вміє організувати

інформаційну роботу не лише на власній суверенній території [6].

Визначимо сучасні пріоритетів військово-політичної безпеки україно-російських відносин в інформаційних координатах.

Нині у багатьох країнах світу йде переосмислення поняття «національна безпека», особливо після трагічних подій 11 вересня 2001 р. у США. Традиційно поняття «національна безпека» визначає стан захищеності життєво важливих цінностей та інтересів як суспільства загалом, так і окремих його громадян. Тому визначальним чинником, що впливає на формування державної політики у цій сфері, є загрози таким цінностям та інтересам. Причому загрози не тільки воєнного характеру, а у більш широкому контексті – й невоєнного характеру (асиметричні загрози). На це варто звернути особливу увагу, оскільки не скрізь остаточно здійснено відхід від старої односторонньої мілітаристської парадигми національної безпеки, що панувала у часи «холодної» війни. Аналіз ситуації в Україні та її позиціонування у міжнародному середовищі дає можливість стверджувати, що більшість загроз її національній безпеці мають внутрішнє походження. Це і корупція, і організована, насамперед економічна, злочинність, і поширення наркоманії, і «тіньова» економіка, й істотні деформації економічного та соціального розвитку, серйозні екологічні і техногенні проблеми тощо.

Але останнім часом посилюється вплив зовнішніх загроз: поява низки цілком нових негативних чинників та радикальне посилення деяких старих. Варто зазначити, що ці тенденції не є спровокованими з боку України. На погляд автора, вони є одним із негативних наслідків вельми динамічного процесу сучасної глобалізації світу. Стрімкий розвиток засобів зв'язку, інформаційних технологій, транспортних систем, поява нових товарних та міграційних потоків після зникнення «залізної завіси», з одного боку, скорочує відстань між найвіддаленішими куточками Земної кулі, полегшує доступ до найвіддаленіших джерел сировини, ринків товарів та послуг, а з іншого, посилює чутливість до негативних процесів, що постають практично у будь-якому місці планети.

Це означає, що для забезпечення національної безпеки необхідно враховувати дедалі більше чинників, причому не тільки національного, а й регіонального і навіть глобального масштабу. Тому національна безпека будь-якої країни нині не може бути забезпечена повною мірою без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального,

регіонального, трансрегіонального та глобального рівнів.

Ця тенденція особливо яскраво виявилася у зв'язку з розгортанням цивілізованими країнами масштабної боротьби з міжнародним тероризмом, який традиційно розглядався принаймні як потенційна локальна загроза. Але після 11 вересня 2001 року міжнародний тероризм став реальною загрозою планетарного масштабу, що не має географічних обмежень.

Скоєні цього дня у Сполучених Штатах Америки терористичні акти є знаковими, оскільки фактично, було продемонстровано у дії нову технологію знищення людських і матеріальних ресурсів наймогутнішої і найбезпечнішої країни світу за умов прихованого агресора та відсутності ресурсів, достатніх для отримання ним політичної, економічної чи воєнної перемоги. Виняткова небезпечність цих терористичних акцій зумовлюється не тільки безпрецедентними за масштабами прямими наслідками, а насамперед тими, до яких можуть призвести вжиті у відповідь дії з боку США.

Україна переконана у необхідності викорінення міжнародних терористичних організацій і, безумовно, підтримує всі можливі операції проти них. Але не можна послабити увагу і до можливої загрози (причому не тільки для України!) стосовно наслідків проведення масштабних воєнних дій в Афганістані та Іраку.

Кризова ситуація у зв'язку з підтримкою керівництвом країни антиталібської воєнної кампанії США в Афганістані склалася у ядерній державі – Пакистані. Є достатньо підстав прогнозувати спроби розхитування внутрішньополітичної ситуації у Центральноазіатських країнах, що також підтримують антитерористичну коаліцію і надають допомогу США у проведенні воєнної операції.

Значно підвищується ризик широкомасштабних збройних конфліктів, оскільки країни, що мають проблеми з тероризмом, або під прикриттям боротьби з тероризмом, можуть активізувати свої зусилля для завдання превентивних ударів по своїх супротивниках.

Якщо міжнародне право, побудоване на традиційному принципі невтручання у внутрішні справи держави, не відповідає універсальному принципу захисту прав людини, воно має бути переглянуто та вдосконалено. Закони у суспільстві (як і у міжнародних відносинах) розробляються і втілюються людьми, і ними можуть бути змінені, якщо у цьому

постає нагальна потреба. Зрозуміло, що такі важливі речі мають здійснюватися шляхом досягнення консенсусу у середовищі міжнародної спільноти. Важливо, щоб міжнародна спільнота виробила надійні та ефективні політико-правові механізми, котрі регламентуватимуть поведінку держав у подібних кризових обставинах.

З огляду на це, Україна не може стояти осторонь від магістральних шляхів розвитку сучасних світових процесів у сфері безпеки. Ми підтримали дії антитерористичної коаліції в Афганістані, але не беремо участі у військових операціях в Іраку. Україна висловила готовність взяти участь у гуманітарній операції в Афганістані, надавши для цього свою транспортну авіацію, а також направивши батальйон ЗС України РХБ захисту до Кувейту. Таким чином, ми готові до співпраці з іншими членами міжнародного співтовариства з гуманітарних питань миротворчої діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, НАТО на законних підставах, але визначення цих підстав належить до прерогатив національних парламентів та впливових міжнародних структур [7].

Можна також очікувати активізації міграційної політики з боку країн Заходу та США, посилення візового режиму, боротьби з нелегальною міграцією тощо. Це потребуватиме від України здійснення низки заходів щодо недопущення потоків нелегальної міграції через свою територію за рахунок зміцнення режиму своїх кордонів (особливо східних – найбільш прозорих для нелегалів).

На перший план міжнародної співпраці висуваються зміцнення взаємодії з іноземними партнерами і запровадження нових координаційних механізмів на внутрішньодержавному рівні.

Значну увагу Україна приділяє посиленню ролі міжнародних інституцій, у першу чергу Організації Об'єднаних Націй, у боротьбі з міжнародним тероризмом, особливо у контексті резолюції Ради безпеки від 28 вересня 2001 року № 1373 [8].

Якщо реалії національної безпеки впливають на стан безпеки інших країн та міжнародної спільноти загалом, якщо захист демократії, прав і свобод громадян перетворюється на міжнародну проблему, а боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною торгівлею зброєю та наркотиками потребує верховенства міжнародних норм права над національними, то для цього необхідно привести у відповідність національне законодавство, створити цілком прозорі «правила гри», що мають бути однаковими для всіх міжнародних «гравців». Ці правила повинні знайти відповідне відображення і у національному законодавстві, тільки у такому

випадку ми зможемо говорити про єдину Європу чи «єдиний простір міжнародної безпеки». Якщо міжнародна практика висунула «на порядок денний» операції з підтримки миру, «гуманітарні інтервенції» чи «дії антитерористичної коаліції», то слід чітко визначити функції, обмеження та умови застосування силових структур [9].

Підсумовуючи, можна констатувати що за нових умов Україна може стати ініціатором розробки у рамках ООН (у контексті реформи органів ООН та пріоритетного розгляду на глобальному рівні проблем боротьби з тероризмом), Європейського Союзу, ОБСЄ договорів щодо розвитку інституту координаційних нарад керівників відповідних відомств у сфері протидії міжнародному тероризму (співробітництво з цього приводу із НАТО).

У нинішній період створюється нова архітектура міжнародної безпеки, головним імперативом якої є партнерство і співробітництво. Сьогодні жодна країна світу не може забезпечити свою безпеку тільки власними силами. У цьому зв'язку особливого значення набуває розширення Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та Європейського Союзу (ЄС) як ключових міжнародних структур безпеки в Європі. В основі цього процесу лежить природне прагнення європейських держав до об'єднання в єдиній Європі.

У регіональному безпековому просторі навколо України відбуваються масштабні інтеграційні процеси. З одного боку, ЄС та НАТО розширюють свої кордони та сфери впливу у Центральній та Південно-Східній Європі, з іншого, на пострадянському просторі йдуть динамічні процеси формування Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ), що розвиваються у взаємодії з НАТО з актуальних питань боротьби з міжнародним тероризмом та програми «Партнерство заради миру».

Здійснюючи курс на євроатлантичну інтеграцію, Україна як невід'ємна частина Європи прагне у співпраці з іншими європейськими державами долучитися до розбудови загальноєвропейської системи безпеки. Відмова від участі у такій системі об'єктивно створила б для нашої держави загрозу опинитися на периферії європейських інтеграційних процесів.

Література:

1. Гончаренко А. Гражданский контроль и система национальной безопасности Украины / Гончаренко А., Джангужин Р., Лисицин Э. // Зеркало недели. – №34, 2002. – С.2.
2. Жангожа Р. До питання про розширення інформаційного простору України / Жангожа Р. // Стратегічна панорама. – 2000. – №3-4. – С.203-206.
3. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України. Постанова ВР України від 16 січня 1997 року, №3/97-ВР.
4. Литвиненко О.В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії: Монографія. / О.В. Литвиненко К.: ВКФ "Сатсанга", – 2000. – 222 с.
5. Горбенко И. Д. От Концепции национальной информационной политики к Доктрине информационной безопасности. / Горбенко И. Д., Потий О. В., Прокофьев М. И. //Людина і політика . – 2001. – №3. – С. 18-27.
6. Литвиненко О.В. Спеціальні ... – С. 134.
7. Малишев В. Використання можливостей ЗМІ в локальних збройних конфліктах" / Малишев В. // "Зарубежное военное обозрение". – 2000. - №7. – С. 2-7.
8. Маринович М. Національні емоції чи національні інтереси / Маринович М. // "Високий Замок" – №120 – 31.05.2002 р. – С.3
9. Морозов А. О. Організаційні та правові засади створення національного інформаційного простору / Морозов А. О. // Наука та наукознавство – №3 – 2000. – с.30-34.